The Gleaner

Vol 22 (1999)

Για το βαρέλι του Ρήγα

Κ. Γ. Πιτσάκης

doi: [10.12681/er.194](https://doi.org/10.12681/er.194)

To cite this article:

Πιτσάκης Κ. Γ. (1999). Για το βαρέλι του Ρήγα. *The Gleaner*, 22, 272-275. <https://doi.org/10.12681/er.194>

Νικοδήμου: Nikodemos Hagiorites (πρβ. καὶ στὴ βιβλιογραφία πού περιέχεται στὴ σ. 744, ἢ σ. 685 τῆς πρώτης ἔκδοσης, τῆς Ἑκκλησιαστικῆς Ἱστορίας: Nicodemus Hagioritis). Στὸ δελτίο τοῦ ἡ λέξη Hagiorites, κακὰ σημειωμένη κατὰ τὴν ἀντιγραφὴ ἢ ἀπλῶς, τὸ πιθανότερο, βιαστικὰ γραμμμένη καὶ δυσανάγνωστη, φαίνεται κάπως σὰν Hagarites. "Ὅταν ὕστερα ἀπὸ καιρὸ (;) ὁ Στεφανίδης χρησιμοποίησε τὶς σημειώσεις τοῦ κατὰ τὴν ἐπεξεργασία τῆς δεύτερης ἔκδοσης τῆς Ἑκκλησιαστικῆς Ἱστορίας, εἶχε πλέον λησμονήσει τὴν προέλευση τῆς περιεργῆς λέξης τοῦ δελτίου τοῦ, καί, σὲ μιὰ στιγμή ἀπροσεξίας πού δὲν τοῦ ἐπέτρεψε νὰ κάνει ἀμέσως τὴ σύνδεση μὲ τὴ λέξη «Ἀγιορείτης», πίστεψε ὅτι εἶχε κάπου βρεῖ καὶ σημειώσει στὸ παρελθόν, ἀπὸ ξενόγλωσσο κείμενο, τὸ ἐπώνυμο τοῦ Νικοδήμου. Δὲν εἶχε παρὰ νὰ τὸ «ἐπαναμεταγράψει» στὰ ἑλληνικά: Hagarites > Χαγκαρίτης. Ἡ παραδρομὴ πέρασε ἔκτοτε ἀπαρατήρητη.

Κ. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ

ΓΙΑ ΤΟ ΒΑΡΕΙ ΤΟΥ ΡΗΓΑ

ΤΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ ΑΥΤΟ ἀναφέρεται σὲ δημοσίευμα τοῦ κ. Κώστα Σαρδελῆ στὸ *Ρόμπρο* τοῦ Βόλου, 8 (Μάρτιος-Ἀπρίλιος 1994) 26-27: «Ὁ Θεὸς ὁπότεν θέλει ἔξαφνα τὸν Ρήγα στέλλει».

Ὁ κ. Κώστας Σαρδελῆς, παρουσιάζοντας τὸ θέμα τοῦ, γράφει: «αὐτὲς τὶς μέρες ψάχνοντας τὴν ἐφημερίδα *Αἰὼν* βρῆκα μιὰ παράδοση γιὰ τὸ Ρήγα τὸ Βελεστινῆ, πού ἴσως νὰ εἶναι ἄγνωστη ἢ ἐλάχιστα γνωστὴ, γι' αὐτὸ θεώρησα σκόπιμο νὰ τὴν ἀποθησαυρίσω. Μιὰ φορὰ, λέει ἡ παράδοση, πού ὁ Ρήγας κυρβόταν, γιὰτὶ τὸν δῖωκαν, βρέθηκε στὴν ἀνάγκη νὰ ἐπισκεφθεῖ κάποιο φίλο τοῦ, πού ἦταν ἐκεῖ κοντά, καὶ σοφίστηκε νὰ μπεῖ σ' ἓνα βαρέλι καὶ νὰ τὸ κυλήσει ὡς τὸ φίλο τοῦ. Ἔτσι κι ἔκαμε, καὶ μάλιστα μὲ ἐπιτυχίαν». Ἡ ἐφημερίδα δίνει στὸ φ. τῆς 3.1.1875, σ. 3, τὸ τρίστιχο πού θεωρεῖ ἐμπνευσμένο ἀπὸ τὴν παράδοση αὐτὴ:

Ὁ Θεός, ὁπότεν θέλη,
ἔξαφνα τὸν Ρήγα στέλλει
σ' ἓνα στρογγυλὸ βαρέλι·

καὶ στὸ φ. τῆς 9.1.1875, σ. 4, τὴν τετράστιχη παραλλαγή:

Ὁ Θεός ὁπότεν θέλη,
διὰ τ' ἀπειρά του τέλη,
ἔξαφνα τὸν Ρήγα στέλλει
σ' ἓνα στρογγυλὸ βαρέλι.

Καὶ συμπεραίνει ὁ κ. Σαρδελῆς:

«Βέβαια ὁ Ρήγας εἶναι μιὰ θρυλικὴ μορφή τοῦ ἐν αἰχμαλωσίᾳ, ἀλλὰ

καὶ τοῦ ἐν ἐλευθερίᾳ (τοῦ ἀποδήμου) Γένους, καὶ δὲν ἔχει ἀνάγκη ἡ φήμη του ἀπὸ τὴν παράδοση αὐτή. Τὸ τετράστιχο ὅμως (προσωπικὰ θὰ προτιμοῦσα τὸ τρίστιχο) εἶναι εὐφύεστατο καὶ λέει πάρα πολλὰ καὶ γιὰ τὸ Ρήγα καὶ γιὰ τὴ βαθύτατη πίστη καὶ ἀφοσίωση τοῦ λαοῦ μας στὴν ὑπέρτατη ἀξία ποὺ εἶναι ἡ ἐλευθερία. "Ἐνα ἐρώτημα ποὺ θέλω νὰ θέσω εἶναι: πότε πλάστηκε ἡ παράδοση αὐτή (καὶ φυσικὰ τὸ τετράστιχο); Πρόχειρα διατυπώνω τὴ γνώμη ὅτι εἶναι μετεπαναστατικὴ. Καὶ ἐμπνευσμένη, ἴσως, ἀπὸ τὴ συναίσθηση, ποὺ σίγουρα εἶχε ὁ λαός μας τότε, ὅτι προδόθηκε καὶ ἀπὸ μέσα καὶ ἀπ' ἔξω —προπαντὸς ὅμως ἀπὸ μέσα. "Ἐτσι ὁ θρυλικὸς Ρήγας, γιὰ τὸ λαό, ὑπάρχει πάντα, καὶ ὁ Θεὸς ὁπότεν θέλει τὸν στέλλει, ἂν χρειαστεῖ, νὰ τὸν ξαναελευθερώσει.»

Τὸ σημείωμα αὐτὸ δὲν προτίθεται, φυσικὰ, νὰ προσθέσει ὅτιδήποτε νέο στὴν ἱστορικὴ ἔρευνα: δὲν ἀποσκοπεῖ παρὰ νὰ καταγράψῃ πράγματα γνωστὰ γιὰ νὰ προσθέσῃ τυχὸν ἐπανάληψη ἢ διαιώνιση, ὅπως συχνὰ συμβαίνει, μιᾶς παρανόησης.

Διότι βέβαια εἶναι γνωστὸ καὶ τὸ περιστατικόν, καὶ ἡ ἐποχὴ στὴν ὁποία ἀνάγεται, καὶ τὸ τετράστιχο ἢ τρίστιχο, καὶ ὁ φερόμενος ὡς στιχοῦργος —καὶ εἶναι πράγματα ποὺ μνημονεύονται σὲ ὅλα τὰ βασικὰ δημοσιεύματα γιὰ τὸν Ρήγα. Ὁ Ρήγας, γράφει ὁ Ἀναστάσιος Γούδας, *Βίοι Παράλληλοι*, τ. Β', Ἀθήνα 1870, σ. 128, ὡς διοικητικὸς λειτουργὸς («ἐπαρχος»;) στὴν Κραϊόβα, «εἶχεν ἀφήσει τοιαύτας ἀγαθὰς ἀναμνήσεις, ὥστε καὶ ἄχρι τῆς σήμερον σώζεται παρὰ τῷ λαῷ —κατὰ τὸν κόμητα Κάρολον Ρωσσέτην, πρῶην ἀντιπρόεδρον τῆς Γερουσίας τῶν Ἑνωμένων Ἑγεμονιών— τὸ ἐξῆς τρίστιχον:

"Ο Θεός, ὅταν τὸ θέλῃ,
ἕνα σὰν τὸν Ρήγα στέλλει
μ' ἕνα τεχνητὸ βαρέλι.

"Ἐχει δὲ τὸ παροιμιῶδες τοῦτο τρίστιχον τὴν ἐξῆς καταγωγὴν καὶ ἔννοιαν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ χειμὼν ἦτο τόσο δριμύς, ὥστε ἡ συσσώρευσις πολλῆς χιόνος διέκοψε πᾶσαν συγκοινωνίαν. Ἐν τῇ ἀμνηχίᾳ τῶν πάντων περὶ τοῦ πρακτεῦς πρὸς ἀνάκτησιν τῆς συγκοινωνίας, ὁ ἐπαρχος Ρήγας διέταξε νὰ κατασκευάσωσιν εἰδὸς τι παμμεγέθους καὶ στερεᾶς κάδης (βαρέλι): διέταξεν ἐπίσης νὰ σύρῳσιν αὐτὴν ἐν ταῖς ὁδοῖς ρωμαλαῖοι βοῦβαλοι καὶ βόες, καὶ οὕτω συρομένης τῆς κάδης ἐπιέζετο ἢ παρεμερίζετο ἡ χιὼν καὶ ἀποκαθίστατο ἡ συγκοινωνία.» Εἶναι ἡ ἐκδοχὴ ποὺ φαίνεται ὅτι συμμερίζεταν ὁ Λέανδρος Βρανούσης, *Ρήγας* [= Βασικὴ Βιβλιοθήκη 10], Ἀθήνα 1953, σ. 22: «Ἀφῆσε, λένε, καλὰς ἀναμνήσεις ὁ Ρήγας ὡς ἐπαρχος τῆς Κραϊόβας. Διατηρήθηκε ἰδίως στὴ μνήμη τῶν μεταγενεστέρων μία θαυμαστὴ γιὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ ἐπινόησης, μὲ τὴν ὁποία ἐπέτυχε τὸν ἐκχιονισμό τῶν ὁδικῶν ἀρτηριῶν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς συγκοινωνίας, ποὺ διακόπτεται συχνὰ στὰ μέρη ἐκεῖνα τὸ χειμῶνα ἀπ' τὰ πολλὰ τὰ χιόνια» (στὴ σημ. 3, αὐτόθι, σ. 22-23, παρατίθεται καὶ τὸ κείμενο τῆς μαρτυρίας τοῦ Γούδα).

Μιὰ πιὸ «πεζή» ἐκδοχὴ προτιμᾷ ὁ Κ. Θ. Δημαράς, *Ἱστορία τῆς Νεο-*

ελληνικῆς Λογοτεχνίας, Ἀθήνα 1985, σ. 167: «Τύπος πληθωρικὸς [ὁ Ρήγας], ὅπως τὸν γνωρίζουμε ἀπὸ τὶς προσωπογραφίες του, δυναμικὸς, ξεχειλάει ἀπὸ ζωὴ, δοσμένος σ' ὅ,τι μπορεῖ αὐτὴ νὰ προσφέρει [...]. Ἄλλη φορὰ κυλάει ἓνα βαρέλι μέσα στὰ χιόνια γιὰ νὰ τὸ φέρει ὡς τὸν Κάλφογλου καὶ τὴν παρέα του· ὁ Κάλφογλου αὐτοσχεδιάζει κι αὐτὸς:

Ὁ Θεός, ὁπότεν θέλῃ,
γιὰ τὰ ἄπειρά του τέλῃ,
ἔξαφνα τὸν Ρήγα στέλλει
μ' ἓνα τεχνικὸν βαρέλι.»

Ἡ μαρτυρία, καὶ ἡ ἀπόδοση στὸν Κάλφογλου, εἶναι ἀπὸ τὸν Γ. Π. Κρέμου: *Ἐπιστολαὶ Γ. Π. Κρέμου καὶ Ἡθικὴ Στιχογραφία Α. Κ.* [= Ἀλεξάνδρου Κάλφογλου] *Βυζαντίου, ἐκδιδόμεναι ὑπὸ Γ. Π. Κρέμου, Λιψία 1870*, σ. xii. Καὶ ὁ Δημαρὰς καὶ ὁ Βρανούσης παραπέμπουν εἰς ἀλλήλους γιὰ τὴν ἄλλη, κατὰ περίπτωσιν, ἐκδοχή: «Γιὰ μιὰ πιὸ κλασικιστικὴ παράδοση σχετικὰ μὲ τὴν προέλευσιν τῶν στίχων βλ. Α. Βρανούσης...» (Δημαρὰς, ὁ.π., σ. 559). «Τὸ τρίστιχο αὐτὸ ἔχει κι ἄλλη, τετράστιχη παραλλαγὴ· βλ. [...] καὶ Κ. Θ. Δημαρὰς [...], ὅπου διαφορετικὴ ἐκδοχὴ γιὰ τὴν προέλευσιν αὐτῶν τῶν στίχων» (Βρανούσης, ὁ.π., σ. 23). Ὁ Βρανούσης πάντως στὴν εἰσαγωγὴ του γιὰ τὸν Κάλφογλου: *Οἱ Προδρομοὶ* [= Βασικὴ Βιβλιοθήκη 41], Ἀθήνα 1955, σ. 35, φαίνεται νὰ δυσπιστεῖ ἀρκετὰ στὶς εἰδήσεις γιὰ τὴ φιλίαν τοῦ Ρήγα μὲ τὸν Κάλφογλου: «Μεταγενέστερες πληροφορίες μᾶς τὸν παρουσιάζουν πολὺ γνώριμο καὶ φίλο τοῦ Ρήγα (Κρέμος, ὁ.π., σ. xii-xiii). Τὸ ἔργο του πάντως κάθε ἄλλο παρὰ ὁμοιδεάτη τοῦ φιλελευθέρου Θεσσαλοῦ τὸν δείχνει». Τὶς ἐπιφυλάξεις τοῦ Βρανούση συμμερίζεται —ὑπερθεματίζει μάλιστα— ὁ τελευταῖος ἐκδότης τοῦ Κάλφογλου, ὁ ὁποῖος καὶ ἀποκροῦει συγκεκριμένα τὴν ἐκδοχὴ τοῦ Κρέμου γιὰ τὸ περιστάτικὸ τοῦ βαρελιοῦ, καὶ ἐπομένως, ἔμμεσα, καὶ τὴν ἀπόδοση τῶν στίχων στὸν Κάλφογλου: «Τὰ ὑπὸ τοῦ Γ. Π. Κρέμου [...] ἀναφερόμενα περὶ τῶν σχέσεων Κάλφογλου καὶ Ρήγα εἶναι ἀσαφῆ καὶ ἀμάρτυρα, ὡς συνάγεται καὶ ἐκ τῆς ἐρμηνείας τοῦ παρατιθεμένου τετραστίχου περὶ βοηθείας τοῦ Ρήγα» (Φ. Κ. Μπουμπουλίδης, *Φαναριώτικὰ Κείμενα. Β' Ἀλεξάνδρου Κάλφογλου, Ἡθικὴ Στιχογραφία*, Ἀθήνα 1967, σ. 5 σημ. 4).

Ὅπως κι ἂν ἔχει, πρόκειται γιὰ πράγματα πολὺ γνωστὰ καὶ ἀμέσως προσιτὰ σὲ ὅποιον χρησιμοποιεῖ ἀκόμη καὶ τὴ στοιχειώδη βιβλιογραφία γιὰ τὸν Ρήγα —καὶ τὰ ὅποια ἀνάγονται βέβαια στὴν «προεπαναστατικὴ» περίοδο τῆς ζωῆς του στὴ Βλαχία.¹ Καὶ φυσικὰ ἐλάχιστα μπορεῖ νὰ συσχετισθοῦν μὲ τὴ «βαθύτατη πίστη καὶ ἀφοσίωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ στὴν ἐλευθερίαν» καὶ τὸν Θεὸ τῆς Ἑλλάδος. Ὁ κ. Κώστας Σαρδελῆς ἀ-

1. Τὸ στιχοῦργημα στὴν τρίστιχη μορφή του, ἀπὸ τὸν Γούδα, ἀλλὰ χωρὶς τὸν δυνάμητο τρίτο στίχο, στὴν ἐκθεσὴ *Τὸ ὄραμα τοῦ Ρήγα: ὁ Ρήγας στὶς παραδοννάβιες ἡμερομηνίες*, ἀρ. 14: βλ. στὸν κατὰλογο τῆς ἐκθεσῆς, Ἀθήνα 1998, σ. 17.

πλωῶς συνάντησε, καὶ ἔκανε γνωστή, μία ἀκόμη, δευτερογενή, μνεῖα τοῦ περιστατικοῦ (μεταγενέστερη τῶν εἰδήσεων τοῦ Γούδα καὶ τοῦ Κρέμου τοῦ ἔτους 1870), καὶ μία ἀκόμη παραλλαγμένη ἐκδοχή του —καὶ ἐκδοχή τῶν στίχων— στὴν ἐφημ. *Αἰὼν* τοῦ 1875.

Κ. Γ. ΠΙΤΣΑΚΗΣ

Η “ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ” ΤΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΠΥΡΡΟΥ ΚΑΙ Η ΑΦΙΕΡΩΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΟΥ ΣΤΟΝ ΚΥΡΙΛΛΟ Ζ΄

ΠΕΡΙΓΡΑΦΟΝΤΑΣ Ο ΦΙΛΙΠΠΙΟΣ ΗΛΙΟΥ τὴ «Γεωγραφία Μεθοδικὴ ἀπάσης τῆς Οἰκουμένης» τοῦ Διονυσίου Πύρρου¹ ἀναφέρει, πλὴν τῶν ἄλλων, καὶ τὰ ἀκόλουθα: «Στὴν ἀρχικὴ τῆς μορφῇ ἡ Γεωγραφία τοῦ Δ. Πύρρου εἶχε σ. ι' +328. Ἐκ τῶν ὑστέρων, καὶ ὅταν τὰ ἀντίτυπα τοῦ βιβλίου ἐφθασαν ἀπὸ τῆ Βενετίας στὴν Κωνσταντινούπολη, προστέθηκε ἓνα ὀκτασέλιδο (σ. 329-336), μὲ πρόσθετο κατάλογο συνδρομητῶν. [...]. Τὸ ὀκτασέλιδο αὐτό, σὲ χαρτὶ διαφορετικῆς ποιότητος καὶ σχήματος, στοιχειοθετήθηκε καὶ τυπώθηκε, ὅπως δείχνουν τὰ τυπογραφικὰ στοιχεῖα καὶ τὰ καλλιωπίσματα ποὺ χρησιμοποιήθηκαν, στὴν Πατριαρχικὴ Τυπογραφία τῆς Κωνσταντινούπολης. Ἡ συμπληρωματικὴ αὐτὴ ἐκτύπωση πρέπει νὰ ἔγινε τὸ 1819 ὅπως συνάγεται ἀπὸ τοὺς τίτλους ὀρισμένων ἀπὸ τοὺς συνδρομητὰς τῆς Πόλης». Καὶ συνεχίζει: «Τὸ 1819, ἐπίσης, στοιχειοθετήθηκαν καὶ τυπώθηκαν στὴν Κωνσταντινούπολη, στὴν Πατριαρχικὴ Τυπογραφία, οἱ σελίδες γ'-δ', μὲ τὴν ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Δ. Πύρρου στὸν Πατριάρχη Γρηγόριο [τὸν Ε']». Ἐχομε, καὶ ἐδῶ, χαρτὶ διαφορετικῆς ποιότητος καὶ σχήματος, τυπογραφικὰ στοιχεῖα τῆς Πατριαρχικῆς Τυπογραφίας καί, ἐπιπλέον, τὸ γεγονὸς ὅτι ὁ Γρηγόριος Ε' ἀνέβηκε στὸν οἰκουμενικὸ θρόνον τὸν Μάρτιο 1819. Οἱ σελίδες γ'-δ', ποὺ ξανατυπώθηκαν στὴν Πόλη, θὰ πρέπει νὰ ἀντικατάστησαν τὶς ἀντίστοιχες σελίδες τῆς ἀρχικῆς, βενετικῆς, ἐκτύπωσης οἱ ὁποῖες, τυπωμένες τὸ 1818 (καὶ γραμμένες, ἴσως, τὸ 1817), περιεῖχαν, ἐνδεχομένως, ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ στὸν προκατόχου τοῦ Γρηγορίου, τὸν Κύριλλο Ζ', ποὺ πατριάρχευε τὸν χρόνον ἐκεῖνο. Δὲν ἔχω μπορέσει νὰ ἐπισημάνω ἀντίτυπο τῆς ἀρχικῆς ἐκτύπωσης μὲ τὴν πρώτη μορφὴ τῶν σ. γ'-δ'. Ἐπισημάνθηκαν πάντως ἀντίτυπα ἀπὸ τὰ ὁποῖα οἱ σ. γ'-δ', τῆς πρώτης ἐκτύπωσης, ἔχουν ἀφαιρεθεῖ, χωρὶς νὰ ἀντικατασταθοῦν [...] καὶ ἄλλα ἀπὸ τὰ ὁποῖα λείπει τὸ τελευταῖον ὀκτασέλιδο (σ. 329-336) ποὺ τυπώθηκε στὴν Κωνσταντινούπολη».

Στὴ βιβλιοθήκη τῆς Ἑταιρείας τῶν Φίλων τοῦ Λαοῦ βρίσκεται ἀντίτυπο τῆς ἀρχικῆς ἐκτύπωσης μὲ τὴν πρώτη μορφὴ τῶν σ. γ'-δ'), τὸ ὁ-

1. Ἑλληνικὴ βιβλιογραφία τοῦ 19ου αἰῶνα, τόμος πρῶτος 1801-1818, Ἀθήναι 1997, σ. 536.